

Bir Dede Olarak Hz. Peygamber'in Rol Modelliği
A Prophet's Role Model as a Grandfather

Gencal ŞENYAYLA

**Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı,
Denizli/Türkiye**
Assistant Professor, Pamukkale University, Faculty of Theology, Department of Islamic History
Denizli/Turkey

gsenyayla@pau.edu.tr

ORCID ID: 0000- 0003-1590-9498

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article
Geliş Tarihi: 5 Temmuz 2021/ **Date Received:** 5 July 2021
Kabul Tarihi: 14 Ağustos 2021/ **Date Accepted:** 14 August 2021
Yayın Sezonu: Eylül 2021 / **Pub Date Season:** September 2021
Cilt: 5, **Sayı:** 1, **Sayfa:** 17-37/ **Volume:** 5, **Issue:** 1, **Pages:** 17-37

Atıf / Citation: Şenyayla, Gencal. "Bir Dede Olarak Hz. Peygamber'in Rol Modelliği" [A Prophet's Role Model as a Grandfather]. *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of Divinity Faculty of Kastamonu University* 5/1 (2021), 17-37.

Etik Beyan/Ethical Statement:

Bu çalışma "Peygamber ve Çocuk" konulu sempozyumda "Bir Dede Olarak Peygamber'in Rol Modelliği" başlığıyla sözlü olarak sunulmuş ancak basılmamış olan bildiriden üretilmiştir. (Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara/Türkiye, 06-08 Kasım 2020)/ This study was produced from an unpublished paper that was presented orally with the title of "Role Modeling of the Prophet as a Grandfather" in the symposium on "The Prophet and the Child". (Presidency of Religious Affairs, Ankara/Turkey, 06-08 November 2020)

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/kuifd>

mailto: ilafdergi@kastamonu.edu.tr

Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kastamonu/Türkiye
Kastamonu University Faculty of Divinity, Kastamonu/Turkey
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Çocuklar günahsız olarak dünyaya gelirler. Daha sonra çocuğun ailesi ve doğduğu ortam onu şekillendirip yönlendirir. Çocuklar, aile büyükleri ve yaşadıkları sosyal çevrenin kendilerine öğrettikleri değerleri benimseyerek onları kendilerine rol model edinirler. Çocukluk safhası insan hayatının bütün dönemlerini etkileyen ve kendisine değerler yüklenerek karakterinin oluştuğu önemli bir dönemdir. Bu hassas dönemde çocuklara değer yükleyen kaynakların başında aile büyükleri gelmektedir. Yaşanan değişimlere paralel olarak çocukların aile dışı etkilere fazlasıyla maruz kaldığı günümüz dünyasında, ailenin yüklediği değerlerden uzaklaşan çocukların ve buna bağlı olarak da ailelerin maddi ve manevi açıdan ciddi problemlerle karşılaştıkları bilinmektedir. Çocuklara değer aşılayan aile büyüklerinin Hz. Peygamber'i rol model edinmeleri söz konusu problemlerin çözümüne önemli katkılar sağlayacaktır. Değerlerin çocuklara aktarılmasında aile büyüklerinin, özellikle de dede ve ninelerin etkisi büyüktür. Ebeveynlerin çalışmak durumunda olduğu günümüzde çocuklarla çokça zaman geçiren ve onlara dinî ve millî bazı değerlerin aktarılmasında önemli etkileri bulunan dedeler için, bir dede olarak Hz. Peygamber'in rol model alınması, günümüz dünyasında yaşanan çocuk problemleri ve aile içi huzursuzlukların azalmasına katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada Hz. Peygamber'in örnek dedeliği konusu İslam tarihi ve temel hadis kaynaklarındaki bilgiler doğrultusunda ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Çocuk, Torun, Dede, Rol Model.

Prophet's Role Model as a Grandfather

Abstract

Children are born without sin. Later, the family and the environment in which the child was born shape and direct them. Children adopt the values and behavioral models which they are shown, especially by their family elders and the social environment they live in, and adopt them as role models. Childhood is an important period that affects all periods of human life, and a character is formed by attributing values to it. In this sensitive period, the primary source which gives the value for children is family elders. In today's world, where children are exposed to extraneous effects in parallel with the changes experienced, it is known that children who move away from the values imposed by the family face serious financial and moral problems. Adopting the Prophet as a role model will provide significant contributions to the solution of these problems. The influence of family elders, especially grandparents, in the transfer of values to children is great. Taking the Prophet as a role model for grandfathers who spend a lot of time with children today when parents have to work and who have important effects in conveying some religious and national values to the children will reduce child problems family unrest in today's world. In this study, the subject of the Prophet's exemplary grandfathership will be discussed in line with the information in the history of Islam and basic hadith sources.

Keywords: Islamic History, Child, Grandchild, Grandfather, Role Model.

Giriş

Hz. Peygamber insanlık için rol modelidir. Rol model kavramının Kur'an'daki karşılığı ise güzel örnek anlamındaki "üsve-i hasene" kavramıdır. Çalışmamızda rol model kavramı ile kastedilen Hz. Peygamber'in üsve-i hasene (en güzel örnek) oluşudur. Hz. Peygamber'in model oluşu sadece onun ibadetlerdeki uygulamalarını taklit etmekle sınırlı değildir. İnananlar için Hz. Peygamber'in örnekliliği hayatın her alanında geçerli ve gereklidir. Onun bu yönünü belirli alanlara hasrederek daraltmak, onun mesajını çarpıtmak anlamına gelir. Çünkü o, hem bir devlet başkanı, hem bir aile reisi, hem bir dede, hem bir baba, hem bir eş hem de bir arkadaş idi. Aynı zamanda o, örnek yaşantısıyla hayatın her alanında rol modeldir. Özellikle de çocuklarla ilişkisi bağlamında Hz. Peygamber'in örnekliliği çağları aşan bir niteliğe sahiptir.

Ahlak abidesi ve âlemlere rahmet olan Hz. Peygamber'in, rahmet özelliğinin tezahür ettiği kesimlerin başında çocuklar gelmektedir. Onun merhameti, şefkati ve sevgisi bütün çocukları kucaklamıştır. Engin tevazusuyla çocuklarla her fırsatta ilgilenmiş, şakalaşmış, gördüğünde onlara selam verip hatırlarını sormuş, hasta olduklarında ziyaretlerine gitmiş, onların kusurlarını hoş karşılamıştır.¹ Çocuklara karşı göstermiş olduğu sevgi, şefkat, merhamet ve adalet dolu yaklaşımıyla bir dedenin nasıl olması gerektiği konusunda günümüz dünyası için en güzel örnekliliği oluşturmuştur.

Dede; torun sahibi olan erkeklere verilen bir sıfattır. Hz. Muhammed, peygamberliğin ilk yıllarında dede olmuştur. Çünkü söz konusu dönemde büyük kızı Zeynep evlenmiş ve bu evliliğinden Ali ve Ümâme isimli torunları dünyaya gelmiştir. Daha sonra da diğer kızları evlenmiş ve onlardan da diğer torunları doğmuştur. Erkek çocukları küçük yaşta vefat ettiği için Hz. Peygamber'in oğullarından torunları olmamıştır. Bütün torunlarıyla yakından ilgilenen, onları çok seven, aralarında ayırım yapmayan Hz. Peygamber'in torunlarıyla olan ilişkileri, günümüzde ebeveynler ve dedeler için güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Son yüzyılda İslam dünyası siyasi ve ekonomik anlamda batı medeniyeti karşısında ciddi bir mevzi kaybetmiştir. Bu süreçte kültürel olarak haricî unsurların tesiriyle, özellikle çocuklar ve gençler asli değerlerimizden uzaklaşmıştır. Çocukların medeniyetimizin değerleriyle yakınlaşmaları için, siyasi, ekonomik ve kültürel bakımlardan gerekli çalışmaların yapılması önemli olmakla birlikte, bu alanlarda ilmî çalışmaların artırılması da büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda yapılabilecek en önemli çalışmalardan birisi de çocukların sevip örnek alabilecekleri rol modelleri onlara göstermektir. Tam da bu noktada bir dede olarak Hz. Peygamber'in rol modelliğinin müşahhas hâle getirilerek çocukların karşısına çıkarılması önemli bir adım olacaktır.

1. Rol Model İhtiyacı

¹ Adem Apak, "Örnek Dede Hz. Peygamber", <http://sonpeygamber.info/ornek-dede-hz-peygamber>

İnsan genellikle kendisi için gerekli olan bilgileri öğrenip uygulamaktan ziyade onları uygulayan güzel örneklerle bütünleşmeyi daha çok sever. İnsanın bu özelliği kendisiyle bütünleşebileceği bir rol modele olan zaruri ihtiyacını gündeme getirmektedir. Çünkü rol model kabul edilen kişiler, bazı teorik konuları yaşantılarıyla müşahhas hâle getirerek insanların işini kolaylaştırmaktadırlar. İnsanı yaratan ve ona bu hissi yerleştiren Allah, tüm insanlığa ihtiyaç duyduğu rol model (üsve-i hasene) olarak Hz. Peygamber'i takdim etmiştir ²

Hz. Peygamber, inananlar açısından kendisine uyulması gereken en güzel örnek (rol model) ve ideal bir şahsiyettir. Hz. Peygamber'in rol model oluşu önemli bir konudur. Çünkü her yaşta insan, özellikle de çocuklar, içinde buldukları sosyal çevre, aile büyükleri, öğretmenler, arkadaşlar vb. faktörlerin etkisinde kalmakta ve onları kendisine rol model edinerek taklit etmektedirler. Çocukların kişilik ve karakterlerinin oluşum sürecinde, rol model edinilen şahsiyetlerin taklit edilmesi önemli yer tutar. İşte tam da bu noktada çocukların dünyasına, davranışlarını taklit edebilecekleri örnek bir dede olarak Hz. Peygamber'in yerleştirilebilmesi, yaşanan çocuk merkezli problemlerin çözümüne katkı sağlayacak büyük bir kazanım olacaktır.

Hz. Peygamber, nübüvvetle görevlendirildikten hemen sonra dede olmuştur. O, diğer ilişkilerinde olduğu gibi bir peygamber dede olarak da torunlarıyla ilişkilerinde en güzel örnekliliği sergilemiştir. Çocuk sevmeyi yadırgayan ve çocuklar arasında cinsiyet ayrımının yaygın bir şekilde yapıldığı çevrede doğup büyümesine rağmen çevresinin kınamalarına aldırış etmeden torunlarını kucağına almış, sevip okşamış, onlarla oyunlar oynamış ve çocukla çocuk olmayı bilmiştir. Kızları Zeynep, Rukiyye ve Fâtıma'dan dünyaya gelen torunlarıyla sürekli irtibat halinde olmuş, onları ziyaret etmiş, onların yaramazlıklarına ses çıkarmamıştır. Onlar arasında özellikle cinsiyete dayalı bir ayrım yapmamış, onlara karşı içinden gelen sevgi ve şefkati her durumda göstermiştir.³

Çocuklara değerlerin aktarılmasında rol modeller hayati öneme sahiptir. İnananlar için bu bağlamda en güzel rol model Hz. Peygamber'dir. Bundan dolayı da hem çocukların hem de büyüklerin Hz. Peygamber'i sevmeye, tanımaya, anlamaya ve onu model edinmeye ihtiyacı vardır. Olumsuz rol modellerin çoğaldığı ve insan-ı kâmil modelini kaybettiğimiz şu zamanda, örnek dede Hz. Peygamber'in çocuklara yeterince tanıtılıp sevdirmesi önem arz etmektedir. Çünkü çocuk veya yetişkin olsun, insan ancak sevdiği birini kendisine rol model edinir.

Bir dede olarak Hz. Peygamber en güzel rol model idi. Aynı şekilde onun dedesi de rol model olacak bir şahsiyetti. Çocukluğunun belli dönemini böyle bir dedenin gözetiminde geçiren Hz. Muhammed'in ondan etkilenmiş olduğu unutulmamalıdır.

² el-Ahzâb 33/21.

³ Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 6/404; İzzüddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdülmevcüd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 2/24-30.

2. Peygamber'in Dedesi

Hz. Muhammed, Mekke'nin en itibarlı ailelerinden biri olan Hâşimoğullarına mensuptu. O, bu aile içinde doğmuş ve çocukluğunu Mekke'de geçirmiştir. Doğmadan önce babası vefat etmiş olduğundan dolayı sekiz yaşına kadar bakımını ve terbiyesini dedesi üstlenmiştir. Hz. Muhammed'in ilk çocukluk döneminde himayesinde bulunduğu dedesi Abdülmuttalib, Arap kabileleri arasında itibarı yüksek olan, ayrıca rifâde ve sikâye görevlerini uhdesinde bulunduran birisiydi.⁴ Abdülmuttalib, doğmadan önce babasını kaybeden torunu Muhammed'in hem hamisi hem de mürebbsi olmuştur.⁵

Hz. Peygamber dünyaya geldiğinde annesi Âmine, bir haberci ile dedesine müjdeli haberi ulaştırmıştır. Kâbe'de bulunduğu bir sırada, genç yaşta ölen oğlu Abdullah'ın bir erkek çocuğu olduğuna dair müjdeli haberi alan Abdülmuttalib, derhal yeni doğan torununun yanına giderek onu kucağına alıp bağrına basmış, daha sonra da Kâbe'ye götürerek orada dua etmiş ve torununa Muhammed ismini koymuştur.⁶

Abdülmuttalib, yeni doğan bir çocuk için Mekke örfünde cari olan ritüellerin icra edilmesine bizzat öncülük etmiştir. Bu bağlamda doğumunun yedinci gününde akika kurbanı kesmiş ve şehrin ileri gelenlerine ziyafet vermiştir. Bu ziyafet esnasında torununun ismini Muhammed koyduğunu onlara bildirmiştir.⁷ Yine Araplarda gelenek olduğu üzere torunu Muhammed'i doğumunun yedinci gününde sünnet ettirmiştir. Kaynaklarda Hz. Muhammed'in doğuştan sünnetli olduğu, Cebra'il'in sünnet ettiği yahut dedesinin sünnet ettirdiği yönünde rivayetler varsa da dedesinin sünnet ettirdiği yönündeki rivayetlerin daha sağlam ve tutarlı olduğu kabul edilmiştir.⁸

Abdülmuttalib, vefatına kadar Hz. Muhammed'in üzerinden elini hiç çekmemiş; onu himaye etmiş ve onunla yakından ilgilenmiştir. İsmi konulmasından sünnet ettirilmesine, emzirecek sütannenin tespit edilip ona teslim edilmesine kadar bütün işleri, ilerlemiş yaşına rağmen bizzat takip etmiştir.⁹ Abdülmuttalib gibi sevgi, şefkat ve merhamet dolu bir dedenin gözetiminde ilk çocukluk dönemini geçirmiş olması Hz. Muhammed için

⁴ Sa'd el-Mersafî, *el-Câmiu's-sahîhu li's-sîreti'n-nebeviyye* (Kuveyt: Mektebetü İbn Kesîr, 2009), 2/548.

⁵ Saîd Havvâ, *el-Esâs fi's-sünne* (Kahire: Dâru's-Selâm, 1995), 1/135.

⁶ Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm İbn Hişam, *es-Siretü'n-nebeviyye*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî (Beyrut, 2004), 1/108; Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk* (Beyrut: Dâru't-Terâs, h. 1387), 2/156; Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye* (Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, t.y.), 1/82; Süleyman b. Musa b. Sâlim el-Kelâî, *el-İktifâ bimâtedammenehu min meğâzî resûlillah* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h. 1420), 1/109.

⁷ İmâdü'd-Dîn Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi'ahbâri'l-beşer* (Kahire: el-Matbaatü'l-Hüseyniyye, t.y.), 1/110; Ömer b. Muzaffer İbnü'l-Verdî, *Târîhu ibnü'l-verdî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 1/93; Muhammed Saîd Ramazân el-Bûtî, *Fikhü's-sîre* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, h. 1426), 46.

⁸ Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd* (Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1994), 1/80; Ebü'l-Fidâ İsmail İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut, 1988), 2/325; Ebu Abdurrahmân Muhammed Mellâh, *et-Talîk ale'r-rahîki'l-mahtûm* (İskenderiye: ed-Dâru'l-Âlemiyye, 2010), 43.

⁹ İbn Kesir, *Bidâye*, 2/338; Ebu Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, *Târîhu ibn haldûn* thk. Halil Şehâde (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 2/407.

büyük bir şans olmuştur. Bu durum, Cahiliye döneminde bile Hz. Peygamber'in sahip olduğu örnek şahsiyetinin oluşmasındaki en büyük etkenlerden birisi olmuştur.

Abdülmuttalib, torununu çok sever ve onu yanından ayırmamaya özen gösterirdi. Abdülmuttalib, gözünün önünden ayırmadığı torunu Muhammed'i, bir defasında kaybolan bir deveyi araması için göndermiş fakat aradan uzun zaman geçmesine rağmen torunu Muhammed dönmemiştir. Bu duruma çok üzülen Abdülmuttalib, Kâbe'yi ziyaret edip torununun dönmesi için dua etmiş ve onun kayboluşundan dolayı duyduğu hüznü dile getirmiştir. Çok geçmeden torunu Muhammed kaybolan deve ile çıkageldiğinde çok sevinmiş ve bir daha asla onu yalnız başına bir yere göndermeyeceğini söylemiştir.¹⁰ Kaynaklardaki kayıtlardan anlaşıldığına göre, annesinin vefatından sonra Hz. Muhammed'in himayesini tamamen dedesi Abdülmuttalib üstlenmiştir. Bu dönem içerisinde Abdülmuttalib onu çok sevmiş, şımartmış ve adeta ona yetimliğini ve öksüzlüğünü unutturmuştur.¹¹

Hz. Peygamber'in örnek şahsiyetini inşa eden en önemli kaynak –hiç kuşkusuz– vahiydir ve bu durum onun örnek dedeliği için de geçerlidir. Bununla birlikte çocukluk dönemini kendisine karşı ilgili ve sevgi dolu bir dedenin terbiyesi altında geçirmesi, bir dede olarak Hz. Muhammed'in de torunlarına karşı benzer şekilde sevgi dolu yaklaşımına etki eden en büyük etkenlerden biri olarak kabul edilebilir.

Abdülmuttalib'in, torunu Muhammed'e karşı var olan bu sevgi ve ilgisi, onun yetim ve öksüz oluşuyla birlikte zati gereği mükemmel bir çocuk olmasından da kaynaklanıyordu.¹²

Abdülmuttalib, torunu Muhammed'e oldukça müsamahalı davranmıştır. Rivayet edildiğine göre, Abdülmuttalib'in Kâbe'nin yanı başında sadece kendisinin oturduğu ve ona saygıdan dolayı başka hiç kimsenin dokunmadığı bir sediri vardı. Bir defasında o sedire oturmaya yeltenen torunu Muhammed'e orada bulunanlar engel olmaya kalkıştıkları zaman Abdülmuttalib onları “dokunmayın evladıma, o gelecekte büyük adam olacak.” diyerek uyarmıştır.¹³

Abdülmuttalib, torunu Muhammed'in özel bir çocuk olduğunu fark etmiş; iyi bir insan olarak yetişmesi için büyük çaba göstermiştir. Yemeğe oturduğu zaman torunu gelmeden yemeğe dokunmaz, ona yemeklerin en güzelinden yedirirdi. Sevip öper, sırtını okşar, konuşmasından hoşlanır ve yaptıklarını keyifle izlerdi.¹⁴ Böylece Hz. Muhammed'in

¹⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/90.

¹¹ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Abdırabbih, *el- 'İkdü'l-ferîd* (Beyrut, h. 1404), 5/6; Şemsüddîn Ebu'l-Muzaffer Sibte İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zemân fi tevârîhi'l-a'yân* (Dimeşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013), 4/53; Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhab Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb* (Kahire: Dâru'l-Kutubi ve'l-Vesâik, h. 1423), 16/88.

¹² el-Mersafî, *el-Câmiu's-sahîh*, 2/481.

¹³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/95.

¹⁴ İbn Hişam, *Siret*, 1/112; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/95; Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h. 1405), 2/22; Ebu İbrahim Muhammed İlyas Abdurrahman el-Fâlûze, *el-Mevsûatü fi sahîhi's-sîreti'n-nebeviyye* (Mekke, h. 1423), 98.

çocukluğu kendisini böylesine seven ve koruyan itibar sahibi bir dedenin gözetim ve terbiyesi altında geçmiş oldu.

Hz. Muhammed dünyaya gelmeden önce babasını altı yaşında ise annesini kaybetmiştir. Böylece yetim ve öksüz kalan Hz. Muhammed'e Yüce Allah kefil olmuş ve dedesi Abdülmuttalib'in kalbine yerleştirdiği sevgi sayesinde dedesi onu bir baba gibi himaye etmiştir.¹⁵ Hz. Muhammed'in annesi ve dedesinin gözetimi altında bulunduğu bu yıllarda Allah'ın onu sürekli himaye ettiği belirtilmektedir.¹⁶

3. Torun Peygamber

Hz. Peygamber, henüz doğmadan babası öldüğü için yetim olarak dünyaya gelmişti. Bundan dolayı doğduğu andan itibaren dedesi Abdülmuttalib ona hem babalık hem de dedelik yapmış ve Hz. Muhammed baba hasretini dedesinde gidermiştir. Sekiz yaşında bir çocuk iken baba sevgisine çok ihtiyaç hissettiği bir dönemde dedesinin ölümü onu çok üzmüştür. Dedesi Abdülmuttalib'in ölümünü hatırlayıp hatırlamadığı kendisine sorulduğu zaman Hz. Peygamber'in o günü hatırladığını söylediği ve yine dedesinin cenazesinin arkasından ağladığı rivayet edilmiştir.¹⁷

Babasının erken yaşta vefat etmiş olması ve dedesinin Kureyşliler arasındaki şöhretinden dolayı Hz. Peygamber'i dedesine nispet ederek çağırıyorlardı. Bundan dolayı Hz. Peygamber kendisini "Ben Abdülmuttalib'in oğluyum" diye tanıtır. Çoğunlukla Araplar da onu aynı şekilde çağırırlardı.¹⁸

Hz. Peygamber, hayatı boyunca dedesini unutmamış ve ona olan vefa duygusunu canlı tutmuştur. Bilindiği üzere Hz. Peygamber, Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Huzaa kabilesi ile ittifak kurmuştu. Huzaalılar, Cahiliye döneminde Abdülmuttalib ile de ittifak kurmuşlardı. Huzaalılar'ın, Abdülmuttalib ile kurdukları bu ittifakı gösteren yazılı bir belgeyi Hz. Peygamber'e getirmeleri sonucu Hz. Peygamber'in onlarla ittifak kurmayı kabul ettiği belirtilmektedir ki bu husus Hz. Peygamber'in dedesine olan vefasını göstermektedir.

19

Hz. Peygamber nübüvvetten önce, takriben 35-40 yaşları arasında iken senenin belirli aylarında, özellikle de Ramazan ayında Hira Dağı'ndaki mağarada inzivaya çekilmeyi alışkanlık haline getirmişti. Toplumdan ayrılma anlamına gelen "tehannüs veya tehannüf" denilen Hira Dağı'nda bu çeşit bir inziva geleneğini Mekke'de ilk başlatan kişinin Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib olduğu belirtilmektedir. Abdülmuttalib, ileri yaşlarda

¹⁵ Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-merâğî* (Kahire: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafâ , 1946), 30/185.

¹⁶ Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdullah Tilimsânî, *el-Cevheretü fî nesebi'n-nebiyyi ve eshâbihi'l-aşera*, thk. Muhammed et-Tuncî (Riyad: Dâru'r-Rifâ'i, 1983), 2/53; İbn Haldun, *Tarîh*, 2/407.

¹⁷ Ahmed b. Yahya b. Câbir Belâzürî, *Ensâbu'l-eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr-Riyâd ez-Ziriklî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 1/84; Abdülmelik b. Hüseyin el-İsâmî, *Simtu'n-nücûmi'l-avâlî fî enbâ'l-evâli ve't-tevâlî* (Beyrut, 1998), 1/318.

¹⁸ Nureddin Ali b. İbrahim el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h. 1427), 3/156.

¹⁹ Halebî, *Siyer*, 1/23; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993), 1/33.

bulduğu yıllarda Ramazan ayı içerisinde Hira'da inzivaya çekildiği gibi özellikle yine bu ayda Kâbe'yi tavaf etmeye ve fakir fukaraya yardım etmeye özen gösterirdi.²⁰ Abdülmuttalib'den sonra da aynı şekilde Cahiliye döneminde Kureyş içerisinde bazı kişilerin bu geleneği devam ettirdikleri bilinmektedir.²¹

Abdülmuttalib'in başlattığı ve Hz. Peygamber'in de nübüvvet öncesi dönemde devam ettiği aynı mekandaki benzer bir inziva geleneğini sürdürmüş olmasında dedesinin etkisinden bahsedilebilir. Zira Hz. Peygamber de tıpkı dedesi gibi, Hira'da günlerce inzivaya çekilir, buradan Mekke'ye indiği zaman Kâbe'yi tavaf etmeden evine gitmez ve yine bu günlerde fakirlere çokça yardımda bulunurdu.²²

Abdülmuttalib'in ileri yaşlarda bu uygulamaya devam ettiğine bakılırsa, ömrünün son yıllarında, torununun bakımını üstlenmiş olduğu yıllarda da aynı şekilde inziva geleneğini sürdürdüğü anlaşılabilir. Ayrıca Abdülmuttalib'in torunu Muhammed'in üzerine titrediği ve onu gözünün önünden ayırmadığına yukarıda değinilmişti. Dolayısıyla Abdülmuttalib'in Hira'da inzivaya çekildiği günlerde torunu Muhammed'i de yanında götürmüş olabileceği, Hz. Muhammed'in dedesinin yanında kaldığı bu mekândan aldığı manevi hazzı unutmadığı ve ömrünün ilerleyen yıllarında, ruhunu teskin için onun da bu uzlet geleneğini devam ettirdiği düşünülebilir.²³

Yukarıda iki başlık altında ele aldığımız bu dönem, Hz. Muhammed'in nübüvvet öncesi hayatını kapsamaktadır. Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatındaki evreler ile onun bu dönemdeki hareketleri ve sosyal çevresinden kazandığı davranışlarının örneklik ve rol modelik açısından bağlayıcı olup olamayacağı İslam ilim geleneğinde tartışmalı bir konudur.²⁴ Hz. Peygamber'in nübüvvetten önce de ilahi koruma ve gözetim altında bulunmasından dolayı bir çocuk olarak Hz. Muhammed'in hareketlerinin çocukların kişilik inşasında rol model alınmasında beis olmamalıdır.

4. Dede Peygamber

İnananlar için Hz. Peygamber'in örnekliği hayatın bütününe şamildir. Zira Hz. Muhammed, peygamber olmasının yanında aynı zamanda aile reisi, bir eş, bir baba ve bir dededir. Hz. Peygamber'in çocuklarla ilişkileri bağlamında kaynaklara yansımış olan örneklerin hemen hemen tamamı onun dedelik dönemine denk gelmektedir. Çünkü peygamber olarak görevlendirilmesinin hemen akabinde dede olmuştur.

Hz. Peygamber'in çocuklara karşı tutumu ve onlarla iletişimi konusunda kaynaklara yansıyan çok fazla rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerde anlatılan olaylara bakıldığında, Hz. Fâtıma gibi bir iki örnek istisna, bunların tamamının nübüvvetten sonra ve Hz.

²⁰ Belâzürî, *Ensâb*, 1/84.

²¹ İbn Hişam, *Siret*, 1/156.

²² İbn Hişam, *Siret*, 1/156.

²³ Her ne kadar kanaatimiz bu olsa da kaynaklarda bu kanaati teyit edecek bilgi bulunmamaktadır.

²⁴ Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatının İslam'da delil olup olmayacağı konusunda yapılmış detaylı bir çalışma için bkz. Maabdeh Yahya, "er-Riâyetü'l-ilâhiyye li'n-nebî (kable'n-Nübüvve) ve i'dâdühü li'n-nübüvve ve derûrihâ fi binâi's-şahsiyyeti'l-islâmiyyeti'l-mu'âsira", *Hadith*, 3 (2019): 167-168.

Peygamber'in dede olduğu dönemde vuku bulduğu görülmektedir. Hz. Peygamber'in çocuklarla ilişkisi ele alınırken onun bu yönünün muhakkak altının çizilmesi gerekir.²⁵

Bu kapsamdaki rivayetler bütünü içerisinde onun genel anlamda çocuklara karşı tavrının nasıl olduğuna dair detaylıca bilgiler mevcuttur. Biz çalışmamızda Hz. Peygamber'in sadece kendi torunları ile olan ilişkilerini öne çıkararak, onun örnek dedeliğine vurgu yapmaya ve bu konuda farkındalık oluşturmaya gayret edeceğiz.

Hz. Peygamber'in erkek çocukları çok küçük yaşlarda vefat etmiş, kız çocuklarının ise tamamı yetişkinlik dönemlerinde hayatta kalmışlardır. Hz. Fâtima hariç, diğer kızlarının çocukluk dönemlerinde onlarla ilişkisine dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Hz. Fâtima en küçük kızı olduğundan dolayı onun doğumu nübüvvet yıllarına daha yakındı. Dolayısıyla Hz. Fâtima'nın çocukluk ve genç kızlık dönemlerindeki babasıyla arasında yaşanan bazı olaylar kaynaklarda yer almaktadır.²⁶

Kendi hayatlarımızdan da biliriz ki kişinin baba veya dede olarak olaylara yaklaşımında duygusal yoğunluk açısından büyük fark vardır. Nitekim onun bu yönü torunları Hasan ve Hüseyin ile olan ilişkilerinde bariz bir şekilde görülmektedir. Hz. Ali'nin verdiği isimleri değiştirerek torunlarına bizzat kendisinin isim vermesi, yetişkinlerin çocuklarla oynamaktan imtina edebileceği, belki de çocuklarıyla oynamadığı bazı oyunları torunlarıyla oynaması, onlara yönelik yapılması gerekli bazı ritüelleri yerine getirmeleri konusunda kızına ve damadına sık sık müdahalede bulunması gibi birçok örnek, Hz. Peygamber'in bütün bunları dedelik içgüdüleriyle yerine getirmiş olduğunun göstergeleri kabul edilebilir.

Hz. Peygamber, çocuk iken Abdülmuttalib gibi seçkin bir kişiliği olan dedesi vardı ve onun yanında ilk çocukluk dönemini geçirmişti. Bu durum Hz. Peygamber için büyük bir talih olmuştur. Hz. Peygamber'in çocuklara yaklaşımındaki örnekliliği onun peygamberliği ile irtibatlandırılrsa da karakterinin şekillendiği bir dönem kabul edilen o yaşlarda Abdülmuttalib gibi bir dedenin yanında bulunmuş olmasının da etkisi görmezden gelinemez. Nasıl ki dedesi Abdülmuttalib kimsenin oturamadığı minderine onu oturtmuş, o gelmeden yemeğe başlamamış ve onun yaptıklarını keyifle izlemişse, Hz. Peygamber de torunları sırtında iken namaz kıldırmış, onları omuzlarında taşımış, hutbeden inip onları kucağına almış ve tıpkı dedesinin kendisine yaptığı gibi torunlarını sevip yüceltmıştır.²⁷

5. Hz. Peygamber'in Torunları

²⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/31; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, h. 1422), "Edeb", 18; Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *Sünenü ibn mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, t.y.), "Mukaddime", 11 (144); Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), "Menâkıb", 31; Taberî, *Târîh*, 5/153; Ebu Zekeriyye Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâi ve'l-luğât* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.), 2/331.

²⁶ Buhârî, "Menâkıb", 25; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Terâsi'l-Arabî, t.y.), " *Fezâ'ilü's-sahâbe*", 98.

²⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/31; Nevevî, *Tehzîb*, 2/331.

Hız. Peygamber'in üçü erkek dördü kız olmak üzere yedi çocuğu olmuştur. Çocuklarından erkek olanlar çok küçük yaşlarda vefat etmiş fakat kızlarının hepsi evlilik yaşına ulaşmış ve evlenmişlerdir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in torunlarının hepsi kız çocuklarından olmuştur. Yaş sırasına göre Zeyneb, Rukıyye, Ümmü Külsûm, Fâtıma şeklinde sıralanan Hz. Peygamber'in kızlarından Zeyneb, Rukıyye ve Fâtıma'dan torunları dünyaya gelmiş fakat; Ümmü Külsûm isimli kızının çocuğu olmamıştır. Yaşı en büyük olan Zeyneb'in çocuklarından başlamak üzere yaş sırasına göre Hz. Peygamber'in torunları hakkında kısa bilgiler verilecektir.

5.1. Ali:

Hız. Peygamber'in en büyük kızı Zeyneb ile Ebu'l-Âs b. Rebî çiftinin ilk çocukları ve aynı zamanda Hz. Peygamber'in de ilk torunudur. Ali'nin doğum tarihi kaynaklarda açıkça verilmemiş olsa da Mekke'de doğduğu ve burada iken Benû Ğâdirâ kabilesine sütanneye verildiği anlaşılmaktadır. Sütannesinin yanından ayrılıp geldikten sonra da Hz. Peygamber'in onu yanına aldığı ve henüz iman etmemiş olan babası Ebu'l-Âs'ın yanına göndermediği belirtilmektedir.²⁸ Hz. Peygamber henüz hayatta iken Ali'nin bülüğ çağına ulaştığı ve takriben on dört veya on beş yaşlarında bir delikanlı iken vefat ettiği konusunda kaynaklar ittifak halindedirler. Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber şehre girerken terkinde torunu Ali'nin bulunduğu belirtilmiştir.²⁹

Torunu Ali'yi müşrik babasının yanına göndermeyerek yanında tutması, fetih günü terkinde alarak onunla yakından ilgilenmesi, Hz. Peygamber'in, torunlarının sevgi atmosferinde ve İslam inancıyla büyümeleri için sarf ettiği gayreti göstermektedir. Hz. Peygamber'in, torunlarının inanç dünyalarının selameti için gösterdiği bu gayret, günümüz dedeleri için örnek olmalı ve dedeler, torunlarının maddi ihtiyaçlarıyla ilgilendikleri gibi onların inanç dünyalarıyla da yakından ilgilenmelidirler.

5.2. Ümâme:

Zeyneb ile Ebu'l-Âs b. Rebî'nin kızıdır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte kaynaklardaki bilgilerden, hicretten birkaç sene önce Mekke'de dünyaya geldiği, üç veya dört yaşlarında iken de annesiyle birlikte Medine'ye hicret ettiği anlaşılmaktadır.³⁰ Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra ve onun vasiyeti üzerine Hz. Ali ile evlenmiş ve çiftin bu birlikteliği Hz. Ali'nin şehit edilmesine kadar takriben otuz yıla yakın devam etmiştir.³¹

Kız çocuklarının hakir görüldüğu bir dönemde Hz. Peygamber torunu Ümâme'yi omuzlarında taşımış, mescide götürmüş, namaz kılariken kendisiyle oynamasına müsamaha göstermiş ve zaman zaman ona hediyeler vermiştir.³² Hz. Peygamber'in Ümâme ile olan bu

²⁸ Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu dımeşk*, thk. Amr b. Ğarâme el-Amravî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 43/8.

²⁹ Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah İbn Abdi'l-Ber, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-eshâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992), 3/1134; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, 4/118.

³⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/31; Nevevî, *Tehzîb*, 2/331.

³¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/31; Taberî, *Târîh*, 5/153; Nevevî, *Tehzîb*, 2/331.

³² İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/31; Nevevî, *Tehzîb*, 2/331.

iletişimi, kız çocuklarına karşı oluşmuş olan ve belli oranda günümüzde de varlığını devam ettiren bu olumsuz algıları yıkmak adına büyük bir örnektir.

5. 3. Abdullah:

Hiz. Peygamber'in, Hiz. Osman ile evli olan Rukıyye isimli kızından olan torunudur. Hicretten iki yıl önce dünyaya gelmiştir. Hiz. Osman-Rukıyye çiftinin sadece bir erkek çocukları dünyaya gelmiş ve ona Hiz. Peygamber'in babasının ismi olan Abdullah ismi verilmiştir. Çiftin Abdullah isimli bu oğulları henüz altı yaşında iken gözünü bir horozun gıgalaması sonucu yaralanıp hastalanmış ve daha sonra da ölmüştür. Abdullah'ın cenaze namazını Resulullah kıldırılmış, Hiz. Osman da kabre indirmiştir.³³ Hiz. Peygamber'in bu torunuyla ilişkisi bağlamında kaynaklara yansıyan başka bilgi bulunmamaktadır.

5. 4. Hasan:

Hicri 3 (625) yılının Ramazan ayında Medine'de dünyaya gelmiştir.³⁴ Rivayetlere göre babası Hiz. Ali ilk oğluna isim vereceği zaman kendisinin çok sevdiği "Harb" ismini vermek istemiş; fakat Hiz. Peygamber bu ismi beğenmeyerek torunu için "Hasan" ismini uygun bulmuş ve kulağına ezan okuyarak ona ismini vermiştir. Doğumunun 7. günü akıka kurbanı kesilmiş, annesi Hiz. Fâtıma da saçlarının ağırlığınca gümüşü tasadduk etmiştir.³⁵ Hasan'ın görünüşü itibariyle, özellikle de başı ile göğüs arası bölgesinin Hiz. Peygamber'e çok benzediği belirtilmiştir.³⁶ Çocukluğunun ilk yıllarını dedesi Hiz. Peygamber'le geçiren Hasan, dedesi vefat ettiği zaman 7 yaşında idi.³⁷

5. 5. Hüseyin:

Hicri 4. senede (626) Medine'de doğmuştur.³⁸ Annesi Hiz. Fâtıma doğumunun yedinci günü saçlarını kestirmiş ve kestirilen saçlar ağırlığınca gümüşü tasadduk etmiştir.³⁹ Hiz. Hasan ile aralarında sadece bir yaş bulunduğu için **çocukluklarını** birlikte geçirmişlerdir. Bundan dolayı da özellikle çocukluk yıllarında Hiz. Peygamberle geçen günleri hakkında bilgi veren rivayetlerin birçoğunda her ikisinin de ismi birlikte geçmektedir.⁴⁰ Hüseyin'in ise göğsünden aşağısının dedesi Hiz. Peygamber'e çok benzediği belirtilmiştir. Hiz. Peygamber vefat ettiğinde Hüseyin 6 yaşında idi.⁴¹

³³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/40; Musa'b b. Abdullah b. Musa'b ez-Zübeyrî, *Nesebu kureys* (Kahire, 1953), 105; İzzüddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kutübi'Arabî, 1997), 2/550; Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ b. Muhammed İbn Ebû Bekr el-Endelüsî, *et-Temhîd ve'l-beyân fi makteli's-şehîd Osmân*, thk. Mahmud Yusuf Zâyed (Katar: Dâru's-Sekâfe, h. 1405), 19.

³⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/352; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/14.

³⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/352-357; Belâzürî, *Ensâb*, 1/404; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 5/69.

³⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/357; Belâzürî, *Ensâb*, 3/142; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/13.

³⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/358; Belâzürî, *Ensâb*, 1/404; Mutahhar b. Tâhir Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh* (Kahire: Mektebtü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, t.y.), 5/75; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/14-20.

³⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/399; Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Meârif* (Kahire: el-Heve'tü'l-Mısriyye, 1992), 213; Belâzürî, *Ensâb*, 1/404.

³⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/352-357; Belâzürî, *Ensâb*, 1/404.

⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/24-30; Mehmet Bahaüddin Varol, *Hiz. Hasan* (Konya, 2010), 47.

⁴¹ Belâzürî, *Ensâb*, 3/142; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/24-30.

Hz. Ali ilk oğlunda olduğu gibi ikinci oğlunun ismini de "Harb" koymak istemiş ama Hz. Peygamber yine müdahil olmuş ve onun ismini de "Hüseyin" koymuştur. Doğumunun ilk günlerinde Hasan için yapılanların aynısı Hüseyin için de yapılmıştır. Hz. Peygamber kulağına ezan okuyarak ismini koymuş, yedinci gününde saç kestirilir saçları ağırlığınca gümüş tasadduk edilmiş ve akika kurbanı kesilmiştir.⁴²

Kaynaklar Resul-i Ekrem'in Hasan ve Hüseyin'i çok sevdiğini, isteklerini tereddütsüz yerine getirdiğini, onlarla oyun oynadığını, sırtına bindirip gezdirdiğini, hatta secdede iken sırtına bindiklerinde ininceye kadar kalkmadığını belirtir ve onlara olan düşkünlüğünü gösteren birçok rivayet naklederler. Hz. Peygamber bu rivayetlerden birinde "Allah'ım! Ben o ikisini seviyorum sen de sev" diye dua etmiş, bir diğerinde ise "Hasan ve Hüseyin cennet gençlerinin efendileridirler" buyurarak onlara olan sevgisinin boyutunu ortaya koymuştur.⁴³ Ayrıca "Kim o ikisini severse beni sevmiş, kim de onlara buğzederse bana buğzetmiş olur" buyurarak⁴⁴ Müslümanları da onları sevmeye teşvik etmiştir.⁴⁵

5. 6. Muhassin:

Hz. Ali-Fâtıma çiftinin üçüncü erkek çocukları Muhassin'dir. Kaynaklarda doğum tarihi belirtilmemektedir. Muhassin'in isimlendirmesiyle ilgili rivayette, Hasan ve Hüseyin de olduğu gibi Hz. Ali'nin bu oğlunun ismini de Harb koymak istediği ancak Hz. Peygamber'in bunu Muhassin olarak değiştirdiği belirtilir.⁴⁶ Hz. Peygamber'in üçüncü torunu doğunca onun ismini de değiştirdi denilmesinden⁴⁷ hareketle Muhassin'in Hüseyin'den sonra, muhtemelen 627 yılında doğduğu fakat doğduktan sonra çok yaşamadığı ve hemen vefat ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁸

5.7. Zeyneb:

Hz. Ali-Fâtıma çiftinin ilk kızlarıdır. Doğum yılı belli olmamakla birlikte kaynaklardaki kayıtlardan Zeyneb'in, Hz. Peygamber vefat etmeden birkaç yıl önce doğduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹ Ağabeyleri Hasan ile Hüseyin'in ve bazı rivayetlere göre ise ölü doğan veya doğduktan hemen sonra ölen Muhassin'in (Muhsin) ardından dünyaya gelmiştir. Hz. Ali'nin diğer bir hanımından olup kendisiyle aynı adı taşıyan küçük kardeşinden ayırt edilmesi için Zeyneb el-Kübrâ diye anılmıştır.⁵⁰

⁴² İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/400; Belâzürî, *Ensâb*, 3/142-144; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 5/69; Ethem Ruhi Fığlalı, "Hüseyin", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim 12 Ekim 2020).

⁴³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/24-30; Fığlalı, "Hasan".

⁴⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/404; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/24-30.

⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/24-30; Varol, Hz. *Hasan*, s. 47.

⁴⁶ Belâzürî, *Ensâb*, 1/404; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 5/69.

⁴⁷ Sibte İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zemân*, 6/475; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 5/69.

⁴⁸ İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 211; Makdisî, *el-Bed'*, 5/75; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 5/70.

⁴⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 7/134; Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavviz (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h. 1415), 8/166.

⁵⁰ Ebu'l-Fadl Ahmet b. Ebî Tâhir İbn Tayfûr, *Belâğâtü'n-nisâ*, thk. Ahmed el-Elfî (Kahire, 1908), 103; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 7/134; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/166; Halit Özkan, "Zeyneb bint Ali", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim 12 Ekim 2020).

5. 8. Ümmü Külsûm:

Hz. Peygamber'in vefatından kısa süre önce dünyaya gelmiştir.⁵¹ Erken bir yaşta Hz. Ömer ile evlenmiştir. Ümmü Külsûm'un nesebinin Hz. Peygamber'e dayanıyor olması dolayısıyla halifelîği döneminde Hz. Ömer onunla evlenmek için ısrarcı olmuş ve 40 bin dirhem mehir karşılığında onunla evlenmiştir.⁵² Zeyneb ve Ümmü Külsûm ile Hz. Peygamber arasında yaşanan herhangi bir olay kaynaklarda yer almamıştır.

Hz. Peygamber'in soyu, kızı Hz. Fâtıma'dan olan erkek torunları vasıtasıyla devam etmiştir. Diğer kızlarından olan torunları ile Hz. Fâtıma'nın kızlarının nesli devam etmemiştir. Hz. Ali-Fâtıma çiftinin oğulları, Hz. Peygamber'in torunları Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere "Şerif"; Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere ise "Seyyid" unvanları verilmiştir. Böylece bunların toplum içerisinde rencide edilmemesi ve kendilerine olan saygının sarsılmaması sağlanmıştır.⁵³

6. Manevi Torunu Üsâme:

Hicretten sekiz yıl önce (614) Mekke'de doğmuştur. Babası Zeyd b. Hârise, Hz. Hatice'nin kölesiydi. Hz. Hatice, Hz. Muhammed'le evlenince kölesini ona hediye etmiş, o da azat ederek kendi yanında tutmuştur. Annesi Resûl-i Ekrem'in dadısı Ümmü Eymen'dir. Hz. Peygamber'in evlatlığı olan Zeyd b. Hârise'nin oğlu olduğundan dolayı Resulullah'ın manevi anlamda torunu sayılmaktadır. Hz. Peygamber, Üsâme'yi küçüklüğünden beri çok sever ve onu asla öz torunlarından ayırt etmezdi. Aralarında 11 yaş fark olmasına rağmen bir dizine onu, diğer dizine de Hasan'ı oturtur ve "Allah'ım, ben bunları seviyorum, sen de sev!" diye dua ederdi.⁵⁴ Üsâme, "hibbü Resûlillâh" (Resulullah'ın sevdiği kişi) veya babasından dolayı "hibbü'bni'l-hib" (Resulullah'ın sevdiği kişinin sevgili oğlu) diye şöhret kazanmıştır.⁵⁵

Üsâme, Mekke fethinde Hz. Peygamber ile birlikte Beytullah'a girmiştir. Mekke fethinde olduğu gibi başka zamanlarda da Hz. Peygamber'in onu devesinin tergisine aldığı rivayet edilmektedir.⁵⁶

7. Hz. Peygamber'in Torunlarıyla Olan Örnek İlişkileri

Hz. Peygamber'in torunlarıyla iletişimi ve onlarla yaşadığı olayları aktaran çok sayıda rivayet vardır. Bu rivayetlerde bir dedenin torunlarına ilgisinin, onlara karşı sevgi ve

⁵¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1/377; Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyer-u a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 3/500; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/464.

⁵² Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî (Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, h. 1403), 6/163; İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/338-9; Makdisî, *el-Bed'*, 5/75; Takiyyuddîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *İmtâü'l-esmâ bimâ li'n-nebiyyi mine'l-ahvâli ve'l-emvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâ'*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 1/368; Hüseyin b. Muhammed b. Hasan Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefîs* (Beyrut: Dâru Sâdır, t.y.), 2/285; Huriye Martı, "*Ümmü Külsûm bint Ali*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim 10 Ekim 2020).

⁵³ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "*Seyyid*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim 12 Ekim 2020).

⁵⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/46; Belâzürî, *Ensâb*, 9/455.

⁵⁵ Zübeyrî, *Nesebu kureys*, 380; Ebu Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-arab*, thk. Lecnetün min'el-Ulemâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), 459; Mehmet Salih Arı, "*Üsâme b. Zeyd*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Erişim 13 Ekim 2020).

⁵⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/48; Buhârî, "*Cihad*", 59.

alakasının en güzel örneklerini bulmak mümkündür. Günümüz dedelerine model teşkil edecek olan bu örnekler birkaç ana başlık altında özetlenecektir.

7.1. Torunlarına Karşı Sevgi İle Yaklaşmış, Onları Öpmüş ve Kucaklamıştır:

Hz. Peygamber, torunlarına karşı sevgisini göstermiş, onlara şefkat ve merhametle yaklaşmıştır. Özellikle kız çocuklarına karşı şefkat duygularının köreldiği bir dönemde torunları arasında cinsiyet ayrımı yapmadan onları sevip okşamış, çeşitli davranış ve sözleriyle onlara sevgi ve şefkatini göstermiştir.⁵⁷

Hz. Peygamber'in torunlarına karşı sevgi dolu bu yaklaşımı yerleşik kültürün etkisiyle zaman zaman etrafındaki kişiler tarafından hayretle karşılanıp yadırganmıştır. Fakat o, bu yadırganmalara aldırış etmemiş ve etrafındakilerin de kendisini örnek almalarını arzulamıştır. Hz. Peygamber'in yanına gelen ve onun torunlarını öptüğünü gören bir bedevî: "Yoksa sen çocukları da mı öpüyorsun? Vallahi biz onları asla öpmeyiz" deyince, Hz. Peygamber: "Allah senin kalbinden merhameti çekip aldıysa benim elimden ne gelir ki" diye karşılık vermiştir.⁵⁸

Rivayet edildiğine göre bir defasında Hz. Peygamber ashabıyla birlikte yürürken torunu Hüseyin'e rastlamıştır. Hz. Peygamber, çocuğu görünce ellerini açarak onu yakalamak için peşinden gitmiş fakat Hüseyin, sağa sola yalpalayarak koşuşturmaya başlamıştır. Hz. Peygamber de onu taklit ederek arkasından koşmuş ve yakalamıştır. Daha sonra da ellerinden birini çenesinin altına diğerini ise ensesine koymuş ve o şekilde onu öpmüş ve sevmiştir.⁵⁹

Rahmet peygamberi Hz. Muhammed, çevrenin psikolojik baskısına aldırılmayarak torunlarını sevmiş, öpmüş ve bağrına basmıştır. Büyüklerin yanında çocuk sevmenin yadırganabildiği, çocukları kucağa alıp taşımanın eleştiri konusu olabildiği günümüzde Hz. Peygamber örnek alınmalı ve torunlar dede sevgisinden mahrum bırakılmamalıdır.

7.2. Torunlarına Karşı Müsamahalı Davranmıştır:

Hz. Peygamber, çocuk olmaları hasebiyle torunlarının yaramazlıklarına en kritik anlarda bile müsamaha göstermiş, onlara kızıp azarlamamıştır. Kaynaklarda anlatılan bir olay bunun en canlı örneğidir. Buna göre Hz. Peygamber'in hutbede olduğu bir esnada, üzerlerinde kırmızı gömlekler giyinmiş olarak ve düşe kalka yürür bir şekilde Hasan ile Hüseyin mescide çıka gelmiştir. Torunlarının kendisine doğru gelmekte olduğunu gören Hz. Peygamber, minberden inerek onları kucağına alıp yukarı kaldırmış ve şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah, "mallarınız ve evlatlarınız birer imtihan vesilesidir" buyurmakla gerçekten çok doğru söylemiştir. Torunlarımın bu hâlini görünce sözlerime ara verip onları kucaklamaktan kendimi alıkoyamadım."⁶⁰

⁵⁷ Mehmet Emin Ay, "Hz. Peygamber (SAV) ve Çocuklar", Diyanet İlmî Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) -Özel Sayı- (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 161-180.

⁵⁸ Buhârî, "Edeb", 18.

⁵⁹ İbn Mâce, "Mukaddime", 11 (144).

⁶⁰ Tirmizî, "Menâkıb", 31.

Hız. Peygamber, en kritik ortamlarda beklenmedik hareketler sergileyen ve yaramazlıklar yapan torunlarına karşı oldukça müsamahalı davranmıştır. Cemaat karşısında hutbe okurken torunları gelince hutbeden inerek onları kucaklayan, namazda sırtına tırmandıklarında onları bir kenara koyup namazına devam eden bir dede olan Hz. Peygamber'den, namazda iken önünden geçti diye torununa tokat atan günümüz dedelerinin örnek alması gereken çok şeyler vardır.

7.3. Torunları Arasında Ayrım Yapmamıştır:

Hız. Peygamber, torunları arasında ne cinsiyete dayalı ne de anne babasına dayalı olarak ayrım yapmamıştır. Üsâme b. Zeyd'in anlattığına göre, Hz. Peygamber onu bir dizine, Hasan'ı da diğer dizine oturtmuştur. Daha sonra ikisini de kucaklayarak şöyle buyurmuştur: "Allah'ım onlara merhamet et. Çünkü ben onlara merhamet ediyorum."⁶¹ Bu olayın ne zaman meydana geldiği tam olarak bilinmemektedir. Fakat doğum tarihleri dikkate alındığında, olayın meydana geldiği dönemde yaşı büyük olan Üsâme ile Hasan arasında en az 12-13 yaş fark olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen Hz. Peygamber öz torunu Hasan ile manevi torunu sayılan ve ten rengi siyah olan Üsâme'yi iki dizine oturtup severek, Üsâme ile Hasan arasında ırk ve ten rengine dayanan bir ayrım yapmamıştır. Muhtemelen bu hareketiyle de bu tür cahiliye algılarını ortadan kaldırmak istemiştir. Ayrıca, çocukların cinsiyet zemininde değer bulduğu ve ataerkil zihniyet yapısının hâkim olduğu bir toplumda, kız torunu Ümâme'yi omzuna alarak mescide gitmiş, onunla oynamış ve yaptığı yaramazlıklardan dolayı azarlamamıştır.⁶² Hz. Peygamber, İslâm öncesi Arap toplumunda yerleşmiş olan kız çocuklarına karşı olumsuz algıyı değiştirmek için kız torunlarına özel bir ilgi göstermiştir.⁶³

7.4. Adaletli Davranmıştır:

Hız. Peygamber, torunları arasında adaletle muamelede bulunurdu. Kaynaklarda anlatılan şu olay bunun en güzel örneğidir: Bir gün Hz. Peygamber, kızı Hz. Fâtıma'nın evine gittiği bir sırada küçük torunu Hüseyin içecek bir şey istemiş, torununun bu isteği karşısında kayıtsız kalamayan Hz. Peygamber ise yakınında bulunan bir koyundan birazcık süt sağmış ve Hüseyin'e vermiştir. O esnada diğer torunu Hasan da yanına gelmiş fakat Hz. Peygamber sağdığı süttten ona vermemiştir. Bunun üzerine Hz. Fâtıma, Hüseyin'i daha çok sevdiği için mi sadece ona süt verdiğini sorduğunda Hz. Peygamber şöyle cevap vermiştir: "Hayır, o ondan önce içecek istemişti!"⁶⁴

Hız. Peygamber, torunları arasında cinsiyet veya ırk odaklı bir ayrım yapmamış, Ümâme ile Ali'yi, Hasan ile Üsâme'yi bir tutmuş, onlara karşı sevgi ve ilgide adaletli davranmıştır. Aynı şekilde kızlarının çocukları arasında da ayrım yapmamış ve hepsine

⁶¹ Buhârî, "Edeb", 22.

⁶² İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/31; Taberî, *Târîh*, 5/153; Nevevî, *Tehzîb*, 2/331.

⁶³ Apak, "Örnek Dede Hz. Peygamber".

⁶⁴ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995) 1/510.

karşı dedelik görevlerini yerine getirmiştir. Anne-babalarına göre torunları arasında adaletsizlik yapan, onlara karşı cinsiyet odaklı davranış sergileyen günümüz dedelerinin bu bağlamda Hz. Peygamber'i örnek almaları çocuk sorunlarının çözümüne büyük katkı sağlayacaktır.

7.5. Onlarla Oyun Oynamış ve Terkisine Bindirmiştir:

Hz. Peygamber torunlarıyla değişik oyunlar oynayarak onları sevindirmiştir. Deve taklidi yaparak Hasan ve Hüseyin'i sırtına bindirip taşımış, namazda omuzuna atlayıp kendisiyle oynamaya çalıştıklarında o şekilde namazına devam etmiş ve bu hareketlerinden dolayı onları azarlamamıştır. Başka bir zaman da Hasan veya Hüseyin'in elinden tutarak ayaklarını kendi ayakları üzerine koymuş ve ona "çık, çık" diyerek bacakları üzerinden göğsüne basıncaya kadar tırmandırmıştır. Ardından çocuğu öpmüş ve şöyle dua etmiştir: Allah'ım bunu sev, ben bunu seviyorum". Hz. Peygamber, torunu Hasan'ı omuzlarında taşıırken gören sahabeden biri Hasan'a "Bindiğin binek ne güzel binektir." dediğinde Hz. Peygamber bunun üzerine "Ve sürücüsü ne güzel sürücüdür." cevabını vermiştir.⁶⁵ Yine kaynaklarda anlatıldığına göre zaman zaman da torunlarını veya başka çocukları terkisine bindirmiştir.⁶⁶

Torunlarıyla çekinmeden oyunlar oynaması, onları terkisine alarak yakın temasta bulunması ve daha başka uygulamaları torunları tarafından çok sevilmesine vesile olmuştur. Aynı zamanda Hz. Peygamber, onlarla birlikte olduğu bu ortamları bir anlamda fırsat ortamı olarak değerlendirmiş ve İslam'ın bazı değerlerini onlara aşılama çalışmıştır.

7.6. Her İstediklerini Yerine Getirmemiştir:

Hz. Peygamber, torunlarının hepsini çok sevmesine rağmen onların uygun olmayan bazı isteklerini yerine getirmemiştir. Hz. Peygamber'in, torunlarına olan bu düşkünlüğünü çok iyi bilen bazı sahabiler bir kısım isteklerini gerçekleştirilmesi için torunlarını Hz. Peygamber'e aracı olarak gönderirlerdi. Nitekim Hz. Peygamber'in, manevi torunu olan Üsâme'yi çok sevdiği bilindiği için, hırsızlık yapan bir kadının cezasının affedilmesi ricasıyla onu Hz. Peygamber'e göndermişlerdi. Fakat Resulullah çok sevdiği torunu aracılığıyla kendisinden istenen bu isteği kabul etmemiş ve kendi kızı Fâtıma aynı suçu işlemiş olsa bile Allah'ın koyduğu cezayı yine de uygulayacağını söylemiştir.⁶⁷

Hz. Peygamber, çok sevmesine rağmen bazı durumlarda torunlarının isteklerini yerine getirmeyerek onların bencilleşmelerine sebebiyet vermemiştir. Hz. Peygamber'in torunlarına karşı bu uygulaması dedelerimize örnek olmalı ve dedelik duygusunun verdiği tabii zaafiyetle çocukların doğru olmayan istekleri yerine getirilmemelidir.

Sonuç

Hz. Peygamber, nübüvvetle görevlendirildikten hemen sonra dede olmuştur. Çocuklarla ilişkileri bağlamında kaynaklara yansıyan anlatımların hemen hemen hepsi

⁶⁵ Tirmizî, "Menâkıb", 31.

⁶⁶ Buhârî, "Ashâbü'n-nebî", 22; Müslim, "Fezâil", 67.

⁶⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 4/52; Buhârî, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 18.

onun dedelik dönemine denk gelmektedir. Hayatın bütün alanlarında en güzel örnek olan Hz. Peygamber, bir dede olarak torunlarıyla ilişkilerinde de en güzel rol modelidir.

Çocukların karakterlerinin şekillendiği yaş kabul edilen 4-6 yaş aralığında, Abdülmuttalib gibi bir dedenin gözetim ve terbiyesiyle büyüyen Hz. Peygamber'in bu örnek dedeliğinin oluşmasında dedesinin etkisi olmuştur. Torun iken dedesi onunla yakından ilgilenip onu çok sevmiş, dede olunca da o, torunlarına aynı şekilde şefkat ve merhametle yaklaşmıştır.

Hz. Peygamber, torunlarının doğumundan itibaren onların bütün işlemleriyle yakından ilgilenmiş, bir dede olarak kendisi kadar hayat tecrübesi olmayan kızları ve damatlarına yol gösterip rehberlik etmiştir.

Torunlarının İslam inancı üzere büyümelerini önemsemiş, bu konuda kızlarına ve damatlarına müdahalede bulunmaktan çekinmemiştir.

Çocuk sevmeyi yadırgayan ve çocuklar arasında cinsiyet ayrımının yaygın olduğu bir çevrede doğup büyümesine rağmen, çevresinin kınamalarına aldırış etmeden torunlarını kucağına almış, sevip okşamış, onlarla oyunlar oynamış ve bir anlamda çocukla çocuk olabilmeyi başarmıştır.

Torunları arasında cinsiyet ve ırka dayalı bir ayırım yapmadığı gibi anne-babaları açısından da onlara karşı farklı davranmamıştır. Çok sevdiği torunlarının gönüllerini hoş tutmakla birlikte onların bazı taleplerini uygun bulmayarak reddetmiş ve gereksiz şekilde şımartılmalarını uygun bulmamıştır.

Özellikle de ebeveynlerin çalışmak durumunda olduğu günümüzde, çocuklarla çokça zaman geçiren, çocuklara değer aktarımında önemli etkileri bulunan dedeler için bir dede olarak Hz. Peygamber'in rol model alınmasının günümüz dünyasında yaşanan çocuk problemleri ile aile içi huzursuzlukların azalmasına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Dinî ilimler bağlamında Hz. Peygamber'in çocuklarla ilişkisi üzerine oldukça fazla ilmi çalışma yapılmış olmasına rağmen, müstakil olarak torunlarıyla ilişkisi ve nasıl bir dede olduğu konusunda aynı durum söz konusu değildir. Bir dede olarak Hz. Peygamber'in bu yönü üzerine dinî ilimler başta olmak üzere; psikoloji, sosyoloji, eğitim ve davranış bilimleri alanlarında da bilimsel çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsned*. thk.

Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416/1995.

Abdürrezzâk es-San'ânî. *el-Musannef*. 2. Bs, 11 Cilt. Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, 1403.

Apak, Adem, "Örnek Dede Hz. Peygamber", Sonpeygamber.info. Erişim 19 Ekim 2020.

<http://sonpeygamber.info/ornek-dede-hz-peygamber>.

Arı, Mehmet Salih. "Üsâme b. Zeyd". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 13

Ekim 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/usame-b-zeyd>

- Ay, Mehmet Emin. "Hz. Peygamber (SAV) ve Çocuklar". Diyanet İlmi Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV) -Özel Sayı- (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 161-180.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir. *Ensâbu'l-eşrâf*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *Delâilü'n-nübüvve*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Bûtî, Muhammed Saîd Ramazân. *Fikhü's-sîre*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1426.
- Diyarбекрî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan. *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, t.y.
- Ebu'l-Fidâ, İmâdü'd-Dîn. *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*. 4 Cilt. Kahire: el-Matbaatü'l-Hüseyniyye, t.y.
- Fâlûze, Ebu İbrahim Muhammed İlyas Abdurrahman. *el-Mevsûatü fî sahîhi's-sîreti'nebeviyye*. Mekke: Metâbiu's-Safâ, 1423.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "Hüseyin". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 12 Ekim 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin>
- Halebî, Nureddin Ali b. İbrahim. *es-Sîretü'l-halebiyye*. 2. Bs, 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1427.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993.
- İbn Abdî'l-Ber, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah. *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-eshâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992.
- İbn Abdirabbih, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-'İkdü'l-ferîd*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen. *Târîhu dimeşk*. thk. Amr b. Ğarâme. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Ebû Bekr el-Endelüsî, Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ b. Muhammed. *et-Temhîd ve'l-beyân fî makteli's-şehîd osmân*. thk. Mahmud Yuzuf Zayed. Katar: Dâru's-Sekâfe, 1405.
- İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd- Ali Muhammed Muavviz. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed. *Tarîhu ibn haldûn*. thk. Halil Şehâde. 2. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1988.

- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed. *Cemheretü ensâbi'l-arab*. thk. Lecnetün mine'l-Ulemâ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişam. *es-Siretü'n-nebeviyye*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2004.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr. *Zâdü'l-meâd*. 27. Bs, 5 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1415/1994.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İsmail. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Ali Şîrî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Terâsi'l-Arabî, 1408/1988.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-Meârif*. thk. Servet Ukkâşe. 2. Baskı. Kahire: el-Heve'tü'l-Mısriyye, 1992.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid. *Sünenü ibn mâce*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, t.y.
- İbn Sa'd, Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Tayfûr, Ebu'l-Fadl Ahmet b. Ebî Tâhir. *Belâğâtü'n-nisâ*. thk. Ahmed el-Elfî. Kahire, 1326/1908.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1417/1997.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Muavviz- Adil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbnü'l-Verdî, Ömer b. Muzaffer. *Târîhu ibnü'l-verdî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1996.
- İsâmî, Abdülmelik b. Hüseyin. *Simtu'n-nücûmi'l-'avâlî fî enbâi'l-evâili ve't-tevâlî*. thk. Ali Muhammed Muavviz- Adil Ahmed Abdülmevcûd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*. 3 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, t.y.
- Kelâî, Süleyman b. Musa b. Sâlim. *el-İktifâ bimâtedammenehu min meğâzî resûlillah*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1420.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Seyyid". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 12 Ekim 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyyid>
- Makdisî, Mutahhar b. Tâhir. *el-Bed' ve't-târîh*. 6 Cilt. Kahire: Mektebtü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, t.y.

- Makrîzî, Takiyyuddîn Ahmed b. Ali. *İmtâü'l-esmâ bimâ li'n-nebiyyi mine'l-ahvâli ve'l-embvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâ'*. thk. en-Nümeysî Muhammed Abdülhamid. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- Martı, Huriye. "Ümmü Külsûm bint Ali". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 10 Ekim 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ummu-kulsum-bint-ali>
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsîru'l-merâğî*. 30 Cilt. Kahire: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafâ, 1946.
- Mersafî, Sa'd. *el-Câmiu's-sahîhu li's-sîreti'n-nebeviyye*. 6 Cilt. Kuveyt: Mektebetü İbn Kesîr, 2009.
- Muhammed Mellâh, Ebu Abdurrahmân. *et-T'alîk ale'r-rahîki'l-mahtûm*. İskenderiye: ed-Dâru'l-Âlemiyye, 2010.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Terâsi'l-Arabî, t.y.
- Nevevî, Ebu Zekerîyye Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâi ve'l-luğât*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.
- Nüveyrî, Şihabuddin Ahmed b. Abdilvehhab. *Nihâyetü'l-ereb fî funûni'l-edeb*. 33 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutubi ve'l-Vesâik, 1423.
- Özkan, Halit. "Zeyneb bint Ali". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 12 Ekim 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zeyneb-bint-ali>
- Saîd Havvâ. *el-Esâs fî's-sünne*. 3. Bs, 4 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 1995.
- Sibt İbnü'l-Cevzî, Şemsüddîn Ebu'l-Muzaffer. *Mirâtü'z-zemân fî tevârîhi'l-a'yân*. 23 Cilt. Dimeşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk*. 2. Bs. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Terâs, 1387.
- Tilimsânî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdullah. *el-Cevheretü fî nesebi'n-nebiyyi ve eshâbihi'l-aşera*. thk. Muhammed et-Tuncî. Riyad: Dâru'r-Rifâî, 1403/1983.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Sünenü't-tirmizî*. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Uraler, Aynur. "Ümmü Külsûm", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Erişim 21 Ekim 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ummu-kulsum>.
- Varol, Mehmet Bahaüddin. *Hiz. Hasan*. Konya, 2010.
- Yahya, Maabdeh. "er-Riâyetü'l-ilâhiyye li'n-nebî (kable'n-nübüvve) ve i'dâdühü li'n-nübüvve ve derûrihâ fî binâi's-şahsiyyeti'l-İslâmiyyeti'l-mu'âsira". *Hadith*. 3 (2019): 163-187.
- Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyer-u a'lâmi'n-nübelâ*. 3. Bs. 25 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1405/1985.

Zübeyrî, Musa'b b. Abdullah b. Musa'b. *Nesebu kureyş*. thk. Lili Brunfesal. 3. Bs. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1953.